

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на доц. д-р **Вася Велинова**
на тема: „Среднобългарският превод на Хрониката на Константин
Манасий и неговият литературен контекст“
за присъждане на научната степен „доктор на науките“
от доц. д-р **Татяна Мострова**

Представеният дисертационен труд е закономерен резултат от целенасочена дългогодишна работа на доц. Вася Велинова върху едно комплексно и многоаспектно по своя характер изследване на среднобългарския превод на Манасиевата хроника. Монографията в обем от 323 с. съдържа кратко въведение, три глави, заключение, библиография и 2 приложения. Актуалността на разработената тема е очевидна. Авторката си поставя амбициозната цел „да представи в детайли особеностите на среднобългарския превод на Манасиевата летопис и да формулира закономерностите в процеса на рецепцията му, както и да очертае основните характеристики на литературния му контекст“ (с. 4). Изхождайки от един по-модерен подход в представените теоретични постановки, доц. Велинова избира методология, основана на „контекстов анализ, който да търси в среднобългарския превод на Манасиевата хроника не само историческото познание, но и принципите на литературния наратив“, която би позволила всестранното изследване на този важен за литературната ни история паметник (с. 10). *Първата глава* на труда е подчинена на идеята за обединяване анализа на текста на хрониката с анализ на археографските, палеографски и кодикологични особености на ръкописите, в които са поместени нейните преписи, с цел да се очертаят мащабите на разпространение на творбата и механизмите на ръкописната традиция за промени в текстовете. В резултат на пълния археографски преглед в научно обръщение са въведени два непубликувани до момента сръбски фрагменти. За пръв път е представено и подробно описание на преписа от Новгородската Софийска библиотека (Соф. 1497 от XVI в.) и е обоснована хипотеза за връзката на този препис с Ватиканския ръкопис, т.е. съществуването на второ илюстрирано копие, съдържащо и Троянската повест, от което вероятно е направен руския препис. Въз основа на кодикологичния анализ д-р Велинова убедително доказва, че Хилендарския препис е директно копие от Синодалния. Особеностите в палеографията на двата преписа от XIV в. - Ватиканския и Синодалния - дават възможност на изследователката да установи общата тенденция към сближаване с гръцкото писмо, постигнато с различни графични средства. Важен е изводът на доц. Велинова, че и александрийското и писмото на Ватиканския препис ни връщат към по-архаични процеси в самата Византия, свързани с предходните столетия, с което интерпретирането на палеографските факти се поставя в по-широк културно-исторически контекст. С всички свои наблюдения над палеографските особености на преписите авторката обогатява и внасят нови нюанси в изследванията върху развитието на кирилското писмо през първата половина на XIV в.

В тази глава специално внимание е отделено и на маркерите към текста в преписите, систематизирани като индивидуализиращи и общи. Авторката установява, че някои от графичните маркери (като червените конци във Ватиканския препис) са особено показателни за тясната генетична връзка между българската владетелска книга и гръцката традиция, която предлага образеца на този тип маркери. Връзка с византийската традиция показват и такива текстови (лексикални) маркери като указалките „смотри“ (вмъкнати целенасочено в полетата срещу определени откъси от Константин Манасий), които вероятно са били повторени от среднобългарския преводач според неговия гръцки източник. На обстоен анализ са подложени и другите

текстови маркери - глосите в полетата и особено добавките, свързани с българската история. Представените резултати дават възможност да се определят както индивидуализиращите особености, така и общата тенденция към идентичност в преписите, стриктното спазване на особеностите на първоначалния превод и оформяне на книгите според вкусовете и интересите на владетелите, които ги поръчват.

Във втората глава „Хрониката на Константин Манасий и нейната догматична екзегеза“ (с. 70-135) текстът на хрониката се разглежда във връзка със съпътстващите я произведения в сборниците според Синодалния, Тулчанския и Хилендарския препис. Въз основа на анализ на трите преписа, включени в сборници с различни авторски и анонимни съчинения, се проследява процесът на адаптация на хрониката към българската литературна и културно-историческа среда. Отличното познаване на средновековната византийска и славянска литературна традиция позволява на изследователката да направи детайлна идентификация на съпътстващите хрониката творби в сборниците, разпределени в няколко тематични групи: катехитично-догматични, провиденциалистични и нравствено-назидателни. С цел да се очертаят параметрите на адаптацията и принципите, следвани при съставянето на сборниците всяко произведение е представено поотделно. За по-голяма яснота се проследява (доколкото е възможно) и историята на отделните текстове до включването им в сборниците. И тук обстояният анализ и текстологическите съпоставки допринасят за още един от съществените приноси на дисертацията към разкриване на литературния процес от 30-те – 40-те години на XIV в. и от предходните столетия. В тази глава за пръв се представя цялостно описание на сборника на поп Филип от 1344-45 г. (Син. 38) и се разглежда мястото му в книжовната традиция. Авторката установява, че две от преводните произведения, които се отнасят към катехитично-догматичните творби (Слово на Епифаний Кипърски за Сътворението и части от Шестоднева на Севериан Гавалски) са представени за пръв в новите си преводни версии в сборника на поп Филип. Много важна е нейната констатация, че именно с този сборник се поставя началото на един сравнително устойчив комплекс от текстове, наречен от изследователката условно „Книга на вярата“. Проследяването на генезиса на този комплекс и по-нататъшното му развитие в славянските литератури води до конкретни изводи за връзките с традициите на Симеоновите сборници и очертаващите се различия в характеристиката на новите царски кодекси - нов облик и ново съдържание, съобразено с изискванията на своето време.

Въз основа на направените текстуални анализи и сверяване с достъпните гръцки образци В. Велинова достига до извода, че текстовете, съпътстващи среднобългарския превод на Манасиевата хроника, са творби от гръцки произход, преведени през XIV в. или най-рано в края на XIII в. В сборника с нови свои преводни версии – от първите десетилетия на XIV в. – са включени някои произведения, засвидетелствани в по-ранни преводи от IX-X в. За неговото компилиране вероятно е използван готов набор от съчинения, включен в т. нар. „Книга на вярата“, допълнени от две произведения с есхатологична насоченост. Тази първата част на сборника е трябвало да изгради догматичния модел на световната история и да служи като помагало по основните вероучителни въпроси. (с. 125).

В трета глава (с. 136-250) се анализират обстояно всички особености на превода на Хрониката, които го представят като „органична част от литературния процес в епохата на Йоан Александър, а и в столетията след нея“. Изследването на съотношението оригинал - превод се базира на научното издание на преводния среднобългарски текст (1988 г.) и на критичното издание на гръцкия текст на О. Лампсидис от 1999 г., което осигурява възможност за по-конкретни резултати и максимална сигурност в изводите.

Авторката определя следните критерии при съпоставката на преводния и оригиналния текст, които водят след себе си определен кръг от задачи: проверка на количественото съотношение (липси или добавки в текста), съотношението между поетичния гръцки оригинал (петнадесетосричен ямбически стих) и славянския тип превод, влиянието на византийския оригинал на лексикално равнище, както и произтичащите от това въздействие стилистични особености. В тази част на работата специално внимание е отделено на начините и средствата за предаване на стихотворния текст на оригинална на хрониката. Ритъмът се постига чрез синтаксичен паралелизъм, стилистичните изразни средства способстват за изграждане на ритмично организиран текст. В епизоди, където преобладава повествователният стил на изложение обаче, ритъмът е силно разколебан. Липсват ритмоорганизиращите стилистични средства и само синтактичните словоредни размествания, свидетелстват за стихотворния характер на оригинала и за ритмично членение на фразата. В тази част на изследването добро попадение на авторката е търсенето и установяване на думи-термини, които очертават поетичното художествено пространство. Като един от термините, свързани с познанията за стиха, тя отчита използването на глагола *съплести* или *плести*, чрез който се визира една от особеностите на поетичната реч – стиховете „се изплитат“. Показателни в това отношение са нюансите в преносното значение на глагола и производните му, които са представени със завидни лексикографски умения от авторката – един самостоятелен етюд върху семантичната структура на глагола, представен в различни в хронологично отношение примери.

Следите от гръцкия оригинал в лексиката се изследват на ниво лексикални гръцизми, чрез прегледа на непреведените гръцки и други чужди думи, както и чрез начините на предаване на етнонимите в превода. Този подход на авторката показва добър усет за езиковите явления и процеси, какъвто, впрочем, тя проявява и в следващия раздел, който третира проблема за ролята на композитата като важен стилоопределящ фактор. Показаните резултати от направените анализи са в подкрепа на тезата за по-свободния характер на превода, който се изразява не само в калкиране, но и в избора на смислови варианти за предаване на гръцките композита. Застъпено е становището, че при тези решения основна роля е играел речниковият фонд на българския книжовен език. Наблюденията върху структурните решения са илюстрирани с изобилен съпоставителен материал и коментар на определени исторически пасажии от съдържанието на произведението. Чрез този многопланов анализ се достига до важната констатация, че сложните образувания са съсредоточени главно в стихове, в които преобладава статистично-описателният маниер на изложение, чрез който се маркира екфразиса, използван умело от Константин Манасий. Още една интересна и специфична тема намира израз в комплексния анализ, свързан с представянето на преводаческите решения - преводът на основните термини, свързани с войната и военното дело, систематизирани в няколко семантични групи. И тук проличава усета на опитния изследовател, който умее да открива проблемите. В тематичен план този раздел е свързан със специфична за хрониката лексика, която досега не е била обстойно проучвана в нейната преводна версия. В резултат се стига до прецизиране на превода на голяма част от представените лексикални названия, с оглед на техните гръцките съответствия и са посочени конкретни грешки и неточности в превода. Тази част на изследването е съпътствана от многобройни сравнения с различни специализирани библиографски и лексикографски източници, което за пореден път илюстрира голямата библиографска осведоменост и ерудиция на авторката. В края на раздела е приложен „Речник на основните термини“, придружен от сведения за броя на употребите в текста, гръцки съответствия и английски превод на названията (който би могъл да се даде и на български език). При представяне на

основната речникова единица е избран моделът от „Словоуказателя“ към изданието на хрониката от 1988г. С цел максимално доброто представяне на труда при неговото бъдещо отпечатване, бих препоръчала прецизиране на някои от формите, при които в словоуказателя са допуснати известни неточности (бележките си ще предам на авторката). Много интересни анализи в областта на семантика и по отношение на техниката на превода представя следващият раздел, който третира проблема за адаптирането на хрониката в българска езикова среда, посредством глосите в текста. Разработката върху материала от петте пълни преписа: Ватикански, Синодален, Тулчански, Хилендарски и руския (Софийски) систематизира глосите в 3 групи според отношението основен текст – глоса: *превод или описателно предаване* на някои гръцки думи, запазени в среднобългарски превод; *допълване* с цел пояснение на някои изрази в основния текст; *въвеждане на топоними и антропоними*, неспоменати в гръцкия образец. Според направения анализ групата на глосите, допълващи гръцкия текст е най-многобройна, което показва, че не винаги реторичните фигури и усложнените фрази в оригиналния текст са били правилно разбрани от преводача. Съществуват смислови отклонения и неточности, към които са насочени този тип глоси. В коментара са засегнати всички специфични случаи. И тук проличава способността на авторката да даде подходящи лексикографски дефиниции на трудни за възприемане понятия от езика на хрониката, от типа на някои метафорични изрази в превода, които могат да бъдат разбрани само в контекста на византийската историография. Накрая бих искала да завърша със сполучливия опит за систематизация на видовете грешки и причините за тяхната поява, които са използвани от доц. Велинова при съпоставителното изследване с 12-те преписа от критичното издание на гръцкия текст и дават възможност за открояване на определена ранна група преписи, която стои най-близо до предполагаемия гръцки оригинал. По този начин усилията в търсене на източника на среднобългарския преводач са придвижени далеч напред, в сравнение с много други средновековни преводни творби.

В заключение бих искала да подчертая, че дисертацията на доц. д-р Вася Велинова е ценен монографичен труд на изграден учен с безспорна ерудиция, с усет за поставяне на актуални проблеми и индивидуален подход при търсене на възможните решения. Приложеният комплексен метод на изследване, който съчетава задълбочените познания на литературния историк с уменията на археографа и кодиколога, както и прецизния текстуален и лингвистичен анализ върху особеностите на среднобългарския превод на Манасиевата летопис, осигуряват надеждността на направените изводи за рецепцията на произведението и неговата културно-историческа роля в ръкописната традиция, при формирането на нови хронографски състави.

Като имам предвид оригиналния характер на изследването и безспорните му научни приноси, убедено предлагам на почитаемото научно жури да присъди на доц. д-р Вася Велинова научната степен „доктор на науките“.

София, 20.06.2013.

Доц. д-р Татяна Мострова
(Кирило-Методиевски научен център –БАН)